

KOŚCIELNE PRAWO PUBLICZNE I PRAWO WYZNANIOWE

KOŚCIÓŁ I PRAWO 4(17) 2015, nr 1, s. 73-87

Małgorzata Czuryk

EDUKACJA RELIGIJNA W SZKOŁACH PUBLICZNYCH W FINLANDII

Szkoła publiczna to taka jednostka organizacyjna, która ma zapewnić nieodpłatny i powszechny dostęp do kształcenia na odpowiednim poziomie nauczania. Uczniowie dzięki niej realizują swoje prawo do nauki oraz obowiązek edukacyjny trwający przez czas określony przez prawodawcę. Szkoły publiczne upoważnione są do tego, aby poprzez wydawane przez siebie dokumenty urzędowe (świadectwa) potwierdzać ukończenie przez ucznia szkoły danego stopnia. Szkoły te utrzymywane są ze środków publicznych. W tym wymiarze szkoła stanowi przestrzeń publiczną i z tego m.in. powodu kwestia edukacji religijnej w tych szkołach stanowi przedmiot ożywionej debaty publicznej. Rysują się w niej dwa stanowiska będące konsekwencją istniejących w Europie koncepcji na to, co stanowi wspólny fundament kultury europejskiej. Zwolennicy koncepcji neoliberalnej opierają ten wspólny fundament na założeniach filozofii Oświecenia i ideałach rewolucji francuskiej. Natomiast zwolennicy koncepcji personalistycznej za wspólny fundament kultury europejskiej uważają chrześcijaństwo¹. Przejawy tego dualistycznego podejścia do korzeni Europy przekładają się w praktyce na kształt regulacji prawnych przyjętych w po-

DR HAB. MAŁGORZATA CZURYK, PROF. UWM – kierownik Katedry Prawa Pracy i Zabezpieczenia Społecznego, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, ul. K. Obiży 1, 10-725 Olsztyn, Polska; e-mail: czuryk@interia.pl

¹ J. KRUKOWSKI, *Kościelne prawo publiczne. Prawo konkordatowe*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2013, s. 99; M. CZURYK, *Ochrona prawa rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami religijnymi i filozoficznymi w systemach edukacji publicznej państw członkowskich Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2013, s. 13.

szczególnych państwach w zakresie edukacji religijnej w szkołach publicznych. Problem nauczania religii w szkołach publicznych ściśle związany jest z prawem rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami religijnymi i filozoficznymi². Realizacja tego prawa następuje m.in. poprzez szkolne programy nauczania, które tworzą cały proces dydaktyczno-wychowawczy, za pomocą którego szkoła naucza, wychowuje i oddziałuje na uczniów³. Wobec znacznego wzrostu pluralizmu religijnego i kulturowego współczesnego społeczeństwa europejskiego, wypracowanie zadowalającego wszystkich modelu edukacji religijnej jest bardzo trudne. Niewątpliwie, jednym z bardziej istotnych elementów moderujących dla przyjmowanych rozwiązań prawnych jest tradycja religijna, typ relacji między państwem a Kościołem oraz struktura społeczna poszczególnych państw. Równie ważnym elementem jest zakres ochrony zagwarantowany przez organy władzy w zakresie wolności sumienia i wyznania w wymiarze indywidualnym⁴. Szczególnie istotne z punktu widzenia zasad organizowania i prowadzenia lekcji religii w szkołach publicznych jest to, czy pierwszeństwo udzielane jest wymiarowi negatywnemu ochrony tej wolności przed pozytywnym, czy też zachowywana jest między nimi równowaga⁵.

² Prawo to zagwarantowane jest w art. 2 zd. 2 I Protokołu Dodatkowego do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z dnia 20 marca 1952 r. (Dz. U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175 z późn. zm.). Na temat gwarancji prawno międzynarodowych w zakresie prawa rodziców do nauczania dzieci zgodnie z ich przekonaniami zob.: M. CZURYK, *Prawa rodziców i uczniów dotyczące nauczania religii w szkole publicznej w prawie polskim*, w: *Religia i etyka w edukacji publicznej*, red. J. Krukowski, P. Sobczyk, M. Poniatowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2014, s. 211-216; TENŻE, *Dobro wspólne a wspieranie przez kościoły i inne związki wyznaniowe prawa rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami*, w: *Kościoły i inne związki wyznaniowe w służbie dobru wspólnemu*, red. W. Uruszczak, K. Krzysztofek, M. Mikuła, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014, s. 273-279.

³ K. WARCHAŁOWSKI, *Prawo do wolności myśli, sumienia i religii w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2004, s. 206.

⁴ Znalezienie w Europie jednolitej koncepcji znaczenia religii w społeczeństwie jest niemożliwe. Wpływ publicznego wyrażania przekonań religijnych jest różny w zależności od czasu i kontekstu. Zasady w tym zakresie różnią się w zależności od kraju zgodnie z narodowymi tradycjami i wymaganiami narzucanymi przez potrzebę ochrony praw i wolności innych – *Dahalb v. Switzerland*, orzeczenie ETPCz z dnia 25 lutego 2001 r., nr 42398/98.

⁵ J. Krukowski stwierdza, że aspekt negatywny wolności sumienia i wyznania należy rozumieć jako „wolność od przymusu”. W edukacji religijnej przejawia się to w zagwarantowaniu rodzicom lub uczniom po uzyskaniu odpowiedniego wieku ochrony przed narzucaniem im wartości sprzecznych z ich przekonaniami religijnymi lub filozo-

Narodowe ukształtowanie tych modeli edukacji religijnej wpływa na wolność, a zarazem wielość form edukacji religijnej w państwach europejskich⁶. W Unii Europejskiej wyróżniamy państwa, w których religia nauczana jest w szkołach publicznych w formie wyznaniowej i jest przedmiotem obligatoryjnym (np. Austria, Cypr, Grecja, Malta, Niemcy). W formie niewyznaniowej obligatoryjnej nauczana jest w Danii, Szwecji i Zjednoczonym Królestwie Wielkiej Brytanii. Natomiast w formie fakultatywnej wyznaniowej lekcje te prowadzone są m.in. w Bułgarii, Czechach, Hiszpanii, Belgii i w Polsce⁷. Niewyznaniowa forma fakultatywna jest tylko w Estonii. Są również państwa, w których religia znajduje się poza systemem edukacji publicznej. Tak jest we Francji (poza departamentem Ren i Mozela) oraz w Słowenii⁸. Każdy z tych modeli pozostaje w ramach dopuszczalnego „marginesu swobody oceny” i odpowiada standardom Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Francuskie rozwiązania prawne odnoszące się do nauczania religii oraz wprowadzające zakazy noszenia symboli religijnych w szkołach publicznych można zrozumieć jedynie poprzez spojrzenie na nie w kontekście francuskiej koncepcji laickości państwa. Pozostaje ona bowiem równie ważna dla francuskiej tożsamości, jak chrześcijańskie korzenie kultury dla tożsamości polskiej⁹. Margines swobody oceny umożliwia państwu wybranie takiej formy edukacji, która najpełniej będzie odpowiadała oczekiwaniom społecznym i nie będzie oderwana od realiów kulturowych i wyznaniowych występujących w danym państwie¹⁰.

ficznymi. Natomiast aspekt pozytywny polega na zagwarantowaniu wyznawania swoich przekonań religijnych lub filozoficznych w życiu publicznym, a to oznacza, że rodzice mają prawo wychowywać swoje dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami nie tylko w domu, ale również w szkole publicznej, zob.: J. KRUKOWSKI, *Religia w edukacji publicznej w państwach Unii Europejskiej. Panorama systemów*, w: *Religia i etyka w edukacji publicznej*, s. 29.

⁶ N. DOE, *Religion and public schools in the states of the European Union – a juridical overview*, w: *Religion in public education*, ed. G. Robbers, European Consortium for Church and State Research, Trier 2011, s. 31-37.

⁷ Na temat rozwiązań polskich zob.: M. CZURYK, *Religia jako przedmiot szkolny w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego*, w: *Reddite ergo quae sunt Caesaris Caesari et quae sunt Dei Deo. Księga Jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Józefowi Krukowskiemu z okazji 50-lecia pracy naukowej*, red. M. Sitarz, P. Stanisław, H. Stawniak, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2014, s. 699-721.

⁸ Na ten temat zob. więcej: CZURYK, *Ochrona prawa rodziców*, s. 482-508.

⁹ P. STANISZ, *Symboli religijne w szkole publicznej*, w: *Religia i etyka w edukacji publicznej*, s. 155.

¹⁰ L. GARLICKI, *Religia a szkoła publiczna (na tle aktualnego orzecznictwa strasburskiego)*, w: *Pro bono Reipublicae. Księga jubileuszowa Profesora Michała Pietrzaka*, red. P. Borecki, A. Czohara, T.J. Zieliński, LexisNexis, Warszawa 2009, s. 247.

Korzystanie z tego „marginesu” musi odbywać się z zachowaniem proporcji ilościowych (czyli możliwość większej swobody państwa ze względu na pozycję, jaką dany Kościół zajmuje w społeczeństwie) i jakościowych (polegających na tym, że treści i sposób nauczania nie będą indoktrynowały uczniów i nie będą miały cech prozelityzmu)¹¹.

Interesujące rozwiązania prawne w tym zakresie przyjęła Finlandia. Jest to kraj ciekawy zarówno pod względem panujących w nim stosunków między państwem a Kościołem, jak i pod względem przyjętego tam modelu edukacji religijnej.

1. RELACJE PAŃSTWO–KOŚCIÓŁ

K. Orzeszyna dokonując kwalifikacji państw Unii Europejskiej pod względem panujących w nich systemów relacji między państwem a Kościołem zaliczył Finlandię do państw wyznaniowych¹². Istnieje tam bowiem wiele rozwiązań prawnych charakterystycznych dla tego właśnie modelu. W Finlandii pozycję Kościołów Narodowych mają: Kościół Ewangelicko-Luterański i Kościół Grecko-Pravosławny. Pojęcie Kościoła Narodowego pozostaje niezdefiniowane i wskazuje ono na jego funkcję społeczną¹³. Sytuację prawną Kościoła luterańskiego określa ustawa o Kościele z 1993 r.¹⁴, a Kościoła prawosławnego ustawa o Kościele prawosławnym z 2003 r.¹⁵ Obu Kościołów i innych podmiotów religijnych dotyczy także ustawa o wolności religijnej z 2003 r.¹⁶ Kościoły te mają dość znaczną autonomię i niezależność względem państwa. Synod posiada wy-

¹¹ Tamże. Więcej na temat „marginesu swobody oceny” zob.: R. MIZERSKI, *Doktryna „margin of appreciation” („marge d’appréciation”) – między konieczną elastycznością a niebezpiecznym relatywizmem europejskiego systemu ochrony praw człowieka*, w: *Człowiek a tożsamość w procesie integracji Europy*, red. B. Sitek, G. Dammacco, J.J. Szczerbowski [i in.], Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2004, s. 352-354.

¹² K. ORZESZYNA, *Podstawy relacji między państwem a Kościołami w konstytucjach państw członkowskich i traktatach Unii Europejskiej*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007, s. 75.

¹³ M. KOTIRANTA, *Kirche, Staat und Religionsfreiheit in Finnland*, „Zeitschrift für evangelisches Kirchenrecht” 45 (2000), s. 238-239.

¹⁴ Kirkkolaki 1054/1993, <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1993/19931054> [dostęp: 20.03.2015].

¹⁵ Laki ortodoksisesta kirkosta 981/2006, <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2006/20060985> [dostęp: 31.03.2015].

¹⁶ Uskonnonvapauslaki 6.6.2003/453, <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030453#453-2003> [dostęp: 31.03.2015].

łączną kompetencję do przedkładania parlamentowi projektów ustaw. Działania Prezydenta i parlamentu ograniczają się jedynie do uchwalenia ustawy lub odrzucenia wniesionego projektu. Prawo kościelne jest prawem publicznym ogłaszającym w państwowym organie promulgacyjnym. Obydwa Kościoły posiadają osobowość prawną, są osobami prawnymi prawa publicznego i nie są częścią państwa. Członkowie tych Kościołów płacą podatek na ich utrzymanie¹⁷. Pozostałe Kościoły i inne związki wyznaniowe nie posiadają osobowości prawa publicznego. Funkcjonują jako podmioty prawa prywatnego. Wspólnota podlega rejestracji przez Krajowy Urząd ds. Patentów i Rejestracji. Jej celem jest wspieranie działalności związanej z wyznawaniem i praktykowaniem religii. Cel ten musi być realizowany zgodnie z poszanowaniem praw podstawowych¹⁸. Konstytucja Finlandii w § 11, gwarantuje każdemu prawo do wolności sumienia i wyznania, która obejmuje prawo do wyznawania i praktykowania religii, prawo do głoszenia swoich przekonań oraz prawo przynależności lub nieprzynależności do wspólnoty religijnej. Konstytucja stanowi również, że nikt nie jest zobowiązany do tego, aby wbrew swoim przekonaniom uczestniczyć w wykonywaniu praktyk religijnych¹⁹. Tym samym prawodawca zagwarantował wolność religijną w wymiarze zarówno pozytywnym, jak i negatywnym. Natomiast w § 76 konstytucji prawodawca odesłał do ustawy o Kościele jako aktu, w którym uregulowana jest organizacja i administracja Kościoła Ewangelicko-Luterańskiego. Dlatego też faktyczne zakwalifikowanie Finlandii ze względu na typ panujących tam relacji wyznaniowych nie jest proste. Trudno przyjąć, że istnieje tu kościół państwowy, gdyż ani luteranizm, ani prawosławie nie są religią państwową. Powiązania tych Kościołów Narodowych z administracją publiczną, czy organami państwa nie są silne. Model fiński zbliża się do jakiejś formy rozdziału (być może w przyszłości pójdzie w stronę współdziałania takiego jak w Szwecji lub w Niemczech), choć ze względu na uprzywilejowaną prawnie pozycję Kościołów Narodowych, niewątpliwie istnieje tu pewna

¹⁷ P. FLORJANOWICZ-BŁACHUT, *Systemy relacji państwo–kościół w krajach skandynawskich (nordyckich) – między powiązaniem a rozdziałem. Regulacje konstytucyjne i subkonstytucyjne*, w: *Pro bono Reipublicae*, s. 232-234.

¹⁸ Tamże, s. 235-236.

¹⁹ Finlands grundlag given i Helsingfors (Suomen perustuslaki) den 11 juni 1999 (Finlands Författningssamling nr 731, s. 1633-1654); tekst polski Konstytucji Finlandii w: *Konstytucje państw Unii Europejskiej*, red. W. Staśkiewicz, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2011, s. 251-270 [dalej cyt.: Konstytucja].

forma powiązania, a nie rozdziału. W doktrynie wyrażane są poglądy, że Finlandia nie jest ani państwem wyznaniowym, ani bezwyznaniowym²⁰.

2. EDUKACJA JAKO ZADANIE Z ZAKRESU ADMINISTRACJI PUBLICZNEJ

W ramach administracji państwowej terytorium Finlandii zostało podzielone na 6 Regionalnych Agencji, które zastąpiły od 2010 r. prowincje. Obszary zarządzane przez Regionalne Agencje podzielone są na 19 regionów, a te z kolei dzielą się na 70 podregionów będących prawnymi formami organizacyjnymi skupiającymi gminy. Powołane są one w celu wspólnego wykonywania zadań przez gminy²¹. Podstawową jednostką samorządu terytorialnego Finlandii jest gmina (§ 121 Konstytucji). Jednym z podstawowych jej obowiązków jest świadczenie usług na rzecz społeczności lokalnej²². Gminy zostały obciążone obowiązkiem zapewnienia mieszkańcom odpowiedniego poziomu socjalnego²³. Realizowane przez nie zadania mają charakter usługowy, co wynika z faktu, iż w Finlandii można mówić o istnieniu społeczeństwa socjalnego²⁴. Wśród istotnych zadań przypisanych gminom należy wskazać edukację. Prawo do bezpłatnej edukacji podstawowej zagwarantowane jest konstytucyjnie (§ 16 Konstytucji). Bezpłatna jest również edukacja w szkołach średnich²⁵. Środki finansowe na edukację pochodzą z budżetu państwa i samorządów²⁶. Pro-

²⁰ FLORJANOWICZ-BŁACHUT, *Systemy relacji państwo–kościół*, s. 239-240.

²¹ Szerzej zob.: D. TYRAWA, *Samorząd terytorialny w Republice Finlandii*, w: *Samorząd terytorialny w państwach Unii Europejskiej*, red. M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2015, s. 207.

²² M. DROZDOWSKI, *Prawnoustrojowe podstawy funkcjonowania, organizacja oraz zadania samorządu terytorialnego w Finlandii*, w: *Współdziałanie administracji rządowej i samorządowej w Unii Europejskiej. Konferencja absolwentów XVII Promocji Andrzej Frycz Modrzewski (2007-2009)*, red. M. Kulesza, M. Sakowicz, Krajowa Szkoła Administracji Publicznej, Warszawa 2009, s. 105.

²³ Zob.: A. RYYNÄNEN, *Samorząd w Finlandii a Europejska Karta Samorządu Lokalnego*, w: *Statuty jednostek samorządu terytorialnego. Regulacje europejskie i amerykańskie. Local government charters. European and American regulations*, red. W. Kisiel, Zakamycze, Kraków 2005, s. 194.

²⁴ Zob.: TYRAWA, *Samorząd terytorialny*, s. 213.

²⁵ § 28 Lukiolaki 21.8.1998/629, <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980629> [dostęp: 21.03.2015; dalej cyt.: L.k.k].

²⁶ § 43 Perusopetuslaki 21.8.1998/628, <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628> [dostęp: 31.03.2015; dalej cyt.: Pr.pt.ki].

ces nauczania i wychowania w szkołach na poziomie podstawowym i gimnazjalnym oraz w szkołach średnich, zwłaszcza w młodszych klasach, prowadzony jest we współpracy z rodzicami (Pr.pt.ki, § 3; L.k.k, § 2). Obowiązkiem szkolnym objęte są dzieci, które ukończą 7 lat. Pomimo rejonizacji szkół, rodzice mają swobodę w wyborze szkoły i mogą zapisać dziecko do innej szkoły niż ta, do rejonu której należą²⁷.

Szkoły związane są ogólnym programem nauczania, który mogą jednak zmieniać tak, aby odpowiadał on lokalnym potrzebom. Metody nauczania samodzielnie wybierają nauczyciele. Program kształcenia podstawowego, gimnazjalnego i szkół średnich ogólnokształcących do przedmiotów obowiązkowych dla wszystkich zalicza obok innych przedmiotów, religię lub etykę (L.k.k, § 7). Przedmiotów tych brak natomiast w szkołach zawodowych²⁸.

3. EDUKACJA RELIGIJNA

Edukacja religijna w fińskich szkołach publicznych ma charakter obligatoryjny, „słabo wyznaniowy”, z akcentem na jedno z wyznań chrześcijańskich²⁹. Organy szkolne mają obowiązek zapewnić lekcje religii wyznawanej przez większość uczniów. Nauka organizowana jest zatem w zależności od tego, jakiego wyznania jest większość uczniów (Pr.pt.ki, § 13). Oferowana edukacja religijna opiera się głównie na religii chrześcijańskiej. W praktyce, w większości szkół organizowane są lekcje religii Kościołów Narodowych, zwłaszcza Kościoła Ewangelicko-Reformowanego, gdyż większość Finów do niego należy³⁰. Członkowie Kościołów Narodowych mają ustawowo zagwarantowane prawo nauczania własnej religii, gdy chętne do udziału w takich lekcjach są co najmniej 3 osoby (Pr.pt.ki, § 13)³¹. Dla nich lekcje organizowane są automatycznie, bez konieczności składania

²⁷ Zob. dane Eurydyce na temat systemu edukacji publicznej w Finlandii: <http://eurydice.org.pl/wp-content/uploads/2014/10/finlandia.pdf> [dostęp: 31.03.2015].

²⁸ M. KOTIRANTA, *Religious education in Finland*, w: *Religion in public education*, s. 143.

²⁹ KRUKOWSKI, *Religia w edukacji publicznej*, s. 34.

³⁰ KOTIRANTA, *Religious education in Finland*, s. 145; M. HEIKKILÄ, J. KNUUTILA, M. SCHEININ, *State and Church in Finland*, w: *State and Church in the European Union*, ed. G. Robbers, Nomos, Baden-Baden 2005, s. 528-529.

³¹ V. SERZHANOVA, *Kościół w Finlandii*, „Studia z Prawa Wyznaniowego” t. 10 (2007), s. 82.

dotatkowego wniosku przez rodziców lub samych uczniów po uzyskaniu przez nich wymaganego wieku. Natomiast dla uczniów innych wyznań lekcje religii organizowane są na wniosek, gdy chętnych jest co najmniej 3 uczniów w szkole (Pr.pt.ki, § 13). W tym miejscu należy zaznaczyć, że prawo organizowania lekcji religii mają tylko zarejestrowane wspólnoty religijne, posiadające zaakceptowane przez Ministra Edukacji Krajowe Ramy Programowe nauczania. Każdy Kościół lub inny związek wyznaniowy posiada własną nazwę przedmiotu, np. katolickie wychowanie religijne³². Aktualnie obserwuje się wzrost pluralizmu wyznaniowego w społeczeństwie fińskim, co stanowi nowe wyzwanie dla szkół publicznych. Celem fińskiego systemu edukacji publicznej jest stworzenie takich warunków, aby każdemu uczniowi zagwarantować możliwość udziału w zajęciach zgodnych z jego i jego rodziców przekonaniami. W sytuacji, gdy uczeń należy do więcej niż jednej wspólnoty religijnej, o tym, w lekcjach religii organizowanych przez którą z nich ma brać udział, decydują rodzice (Pr.pt.ki, § 13).

Edukację religijną w fińskich szkołach publicznych należy uznać za „słabo wyznaniową”³³. Nauczanie konfesyjne niekiedy ma formę katechezy, tj. lekcji ściśle wyznaniowych, podczas których uczniom przekazywane są prawdy wiary danego wyznania, często program takich lekcji obejmuje również praktyki religijne (tak jest np. w Grecji). W niektórych państwach nauczanie to ma wymiar bardziej informacyjno-wychowawczy niż katechetyczny, ale zachowany jest jednak wymiar wyznaniowy takich lekcji. Uczniowie poznają wówczas historię chrześcijaństwa oraz jego wpływ na losy Europy i danego państwa. Podczas tych zajęć uwagę koncentruje się na rozwijaniu postaw tolerancji religijnej i światopoglądowej. To ujęcie edukacji konfesyjnej ma na celu przekazanie uczniom umiejętności analizowania religii i doświadczeń religijnych istniejących w kulturze³⁴. Lekcje religii w fińskich szkołach publicznych prowadzone są zgodnie z tradycją danego Kościoła, ale nie zawierają elementów praktyk religijnych i mają wymiar bardziej kulturowy. Religia traktowana jest raczej w kontekście kulturowym. Uczniowie poza własnym wyznaniem zostają

³² KOTIRANTA, *Religious education in Finland*, s. 146.

³³ Tamże, s. 144.

³⁴ CZURYK, *Ochrona prawa rodziców*, s. 78; R. CHAŁUPNIAK, *Wychowanie religijne w szkołach europejskich*, w: *Wybrane zagadnienia z katechetyki*, red. J. Stala, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej BIBLOS, Tarnów 2003, s. 188-189; KRUKOWSKI, *Religia w edukacji publicznej*, s. 34.

zapoznani z różnymi religiami i światopoglądami, co ma umożliwić im zrozumienie wymiaru etycznego religii i jej miejsca w życiu społecznym. Uczniowie będący członkami jednego z Kościołów Narodowych lub zarejestrowanych wspólnot religijnych, które prowadzą lekcje religii w szkole, nie mogą zrezygnować z udziału w tych zajęciach³⁵. Związane jest to ściśle właśnie z faktem przynależenia do danej wspólnoty religijnej. Natomiast osoby nie będące członkami danej wspólnoty mają prawo do wyłączenia od nauczania religii w szkole. Aktualnie kwestia ta nie jest przedmiotem żadnej debaty publicznej w Finlandii. Brak możliwości zwolnień od udziału w lekcjach religii wynikający z bycia członkiem danego kościoła, czy innego związku wyznaniowego, nie jest przez Finów poczytywany jako ograniczenie ich praw podstawowych. Jednak wobec postępujących przemian społecznych i wzrostu pluralizmu religijnego w społeczeństwie Fińskim, nie można wykluczyć, że w przyszłości zacniemy obserwować podnoszenie pod kątem tego rozwiązania zarzutów podobnych do tych, jakie dziś podnoszą Grecy. Obowiązujący bowiem w Grecji stan prawny powoduje, że uczniowie szkół średnich – będący wyznawcami religii prawosławnej – nie mogą zostać zwolnieni z lekcji religii. Możliwość taką mają natomiast uczniowie nieprawosławni. W tej sytuacji rodzice greccy podnoszą przeciwko organom szkolnym zarzut dyskryminacji bezpośredniej. Ponadto, wniosek w przedmiocie zwolnienia od udziału w religii podlega badaniu, zwolnienie nie następuje automatycznie, a zatem istnieje tam również problem ujawniania własnych przekonań religijnych³⁶. Regulacje greckie w tym zakresie nieco przypominają fińskie. Za bardziej właściwe i mogące znaleźć odpowiednie zastosowanie w Finlandii, należy uznać rozwiązania niemieckie, gdzie również prowadzona jest edukacja obowiązkowa, a uczniowie nawet należący do danego Kościoła mogą zrezygnować z udziału w lekcjach religii przez niego prowadzonych, gdyż szkoła nie bada przynależności religijnej³⁷.

W sytuacji, gdy dziecko nie należy do żadnej wspólnoty religijnej, może ono uczestniczyć w lekcjach religii organizowanych w szkole, jeżeli nauczanie to jest zgodne z jego przekonaniami, wychowaniem i kulturą (Pr.pt.ki, § 13). Natomiast dzieci, które nie należą do żadnej wspólnoty religijnej i nie uczęszczają na lekcje religii prowadzone dla większości uczniów mają obowiązek uczestniczyć w lekcjach etyki, które organizo-

³⁵ KOTIRANTA, *Religious education in Finland*, s. 146.

³⁶ Więcej na ten temat zob.: CZURYK, *Ochrona prawa rodziców*, s. 131-134.

³⁷ Tamże, s. 170-173.

wane są na wniosek co najmniej trzech uczniów uprawnionych do udziału w nich (Pr.pt.ki, § 13).

W szkołach średnich ogólnokształcących edukacja religijno-etyczna organizowana i prowadzona jest na analogicznych zasadach, jak w szkołach niższego szczebla. Podstawowa różnica jest taka, że uczniowie na tym poziomie edukacji samodzielnie podejmują decyzję o udziale w lekcjach religii, jeżeli nie należą do żadnego Kościoła ani związku wyznaniowego. Sami również dokonują wyboru na lekcje jakiej religii uczęszczać, jeśli należą do więcej niż jednej wspólnoty religijnej (L.k.k, § 9). Tego rodzaju oświadczenia mogą bowiem składać samodzielnie po ukończeniu 15 lat, ale dla ich skuteczności wymagana jest pisemna zgoda rodziców. Tak jest również, jeżeli chodzi np. o przynależność do danego Kościoła lub innego związku wyznaniowego³⁸. W myśl ustawy o wolności religii, o przynależności dziecka do wspólnoty religijnej decydują rodzice wspólnie. Natomiast zdanie dziecka uwzględniane jest od 12 roku życia. W tym wieku, w sytuacji, gdy rodzice wyrażają wolę, aby ich dziecko należało do danej wspólnoty lub chcą je z niej wypisać, potrzebują pisemnej akceptacji dziecka na taką decyzję. Natomiast po ukończeniu 15 lat dziecko może wystąpić ze wspólnoty religijnej lub się do niej zapisać, ale za pisemną zgodą rodziców. Zupełnie samodzielne decyzje w tym zakresie uczniowie podejmują po ukończeniu 18 lat (L.k.k, § 9).

Nauczanie religii lub etyki jako przedmiotu alternatywnego stanowi integralną część procesu nauczania. Z lekcji tych wystawiana jest formalna ocena³⁹.

W szkołach średnich ogólnokształcących uczeń może wybrać kursy dodatkowe z zakresu edukacji religijnej, nauczające o religiach świata i ogólnie o religii w Finlandii⁴⁰. Edukacja religijna nauczana jest przez nauczycieli przedmiotów zintegrowanych lub nauczycieli zajmujących się edukacją konkretnych przedmiotów. Nauczyciele religii oraz etyki zatrudniani są w szkole na zasadach równych z nauczycielami innych przedmiotów⁴¹. Nauczający religii powinni mieć dyplom magistra teologii⁴².

³⁸ § 3 Uskonnonvapauslaki 6.6.2003/453, <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030453#a453-2003> [dostęp: 29.03.2015].

³⁹ Z. GROCHOLEWSKI, *Prawo rodziców do religijnego i moralnego wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami*, w: *Religia i etyka w edukacji publicznej*, s. 22.

⁴⁰ KOTIRANTA, *Religious education in Finland*, s. 143.

⁴¹ D. DZIEWULAK, *Systemy szkolne Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Żak, Warszawa 1997, s. 58.

⁴² KOTIRANTA, *Religious education in Finland*, s. 150-151.

*

Korzyścią modelu edukacji religijnej przyjętego w Finlandii jest to, że nauczanie religii lub przedmiotu alternatywnego, jakim jest etyka, tworzy integralną część przebiegu procesu nauczania, a do rodziców i uczniów należy dokonanie wyboru między tymi przedmiotami. Nauczanie to włączone jest w ramowe cele szkoły⁴³. Należy przyjąć, że konfesyjne (nawet „słabo wyznaniowe”) nauczanie religii prowadzone na odpowiednio wysokim poziomie będzie wpływało pozytywnie na umacnianie poczucia istnienia chrześcijańskich korzeni Europy oraz utrwalanie wiedzy o własnej tożsamości opartej na dialogu⁴⁴.

W fińskich szkołach nie zdecydowano się na wprowadzenie modelu edukacji religijnej, który łączyłby w sobie nauczanie o różnych religiach, co należy ocenić pozytywnie. Zastąpienie bowiem lekcji religii treściami z zakresu nauki o religiach może prowadzić do relatywizmu i obojętności uczniów wobec podstawowych wartości. Przedstawienie religii w sposób ściśle neutralny i jedynie porównawczy uniemożliwia poznanie istoty którejkolwiek z wyznań. Przyjęcie przez fińskiego prawodawcę zasady, że każdy powinien mieć prawo uczęszczania na lekcje wyznawanej religii stanowi poważne wyzwanie organizacyjne dla szkół, zwłaszcza w obliczu rosnącego pluralizmu wyznaniowego w społeczeństwie fińskim, gdyż może prowadzić do konieczności realizowania niekiedy w tym samym czasie nawet kilkunastu programów nauczania z zakresu edukacji religijnej. Wydaje się, że problem ten zaczyna zauważać fińskie Ministerstwo Edukacji. W doniesieniach prasowych pojawiają się już informacje o propozycjach podniesienia progu minimalnej liczby uczniów, dla których miałyby być organizowane lekcje religii z dotychczasowej liczby 3 do 10 osób. Zmiany te nie miałyby obejmować członków Kościołów Narodowych⁴⁵. W przyszłości mogą również powstać spory wokół braku gwarancji dla członków danego Kościoła lub innego związku wyznaniowego zapewniających im prawo rezygnacji z udziału w lekcjach religii. Prawo to powinno bowiem być zagwarantowane każdemu.

⁴³ GROCHOLEWSKI, *Prawo rodziców*, s. 22.

⁴⁴ Tamże, s. 26.

⁴⁵ Zob.: <http://www.pch24.pl/finlandia--likwidacja-religii-w-szkolach--uderzenie-w-katolikow,32145,i.html> [dostęp: 29.03.2015].

BIBLIOGRAFIA

Źródła prawa

- Protokół Dodatkowy do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i podstawowych Wolności z 20 marca 1952 r., Dz. U. z 1995 r. Nr 36, poz. 175 z późn. zm.
- Finlands grundlag given i Helsingfors (Suomen perustuslaki) den 11 juni 1999 (Finlands Författningssamling nr 731, s. 1633-1654); tekst polski Konstytucji Finlandii w: Konstytucje państw Unii Europejskiej, red. W. Staśkiewicz, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2011, s. 251-270.
- Kirkkolaki 1054/1993, <http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/1993/19931054> [dostęp: 20.03.2015].
- Laki ortodoksisesta kirkosta 981/2006, <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2006/20060985> [dostęp: 31.03.2015].
- Lukiolaki 21.8.1998/629, <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980629> [dostęp: 21.03.2015].
- Perusopetuslaki 21.8.1998/628, <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980628> [dostęp: 31.03.2015].
- Uskonnonvapauslaki 6.6.2003/453, <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2003/20030453#a453-2003> [dostęp: 31.03.2015].

Literatura

- CHAŁUPNIAK RADOSŁAW, Wychowanie religijne w szkołach europejskich, w: Wybrane zagadnienia z katechetyki, red. J. Stala, Wydawnictwo Diecezji Tarnowskiej BIBLOS, Tarnów 2003, s. 175-201.
- CZURYK MAŁGORZATA, Dobro wspólne a wspieranie przez Kościoły i inne związki wyznaniowe prawa rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami, w: Kościoły i inne związki wyznaniowe w służbie dobru wspólnemu, red. W. Uruszczak, K. Krzysztofek, M. Mięka, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2014, s. 271-286.
- CZURYK MAŁGORZATA, Ochrona prawa rodziców do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami religijnymi i filozoficznymi w systemach edukacji publicznej państw członkowskich Unii Europejskiej, Wydawnictwo Akademii Obrony Narodowej, Warszawa 2013.
- CZURYK MAŁGORZATA, Prawa rodziców i uczniów dotyczące nauczania religii w szkole publicznej w prawie polskim, w: Religia i etyka w edukacji publicznej, red. J. Krukowski, P. Sobczyk, M. Poniąkowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2014, s. 211-229.
- CZURYK MAŁGORZATA, Religia jako przedmiot szkolny w orzecznictwie Trybunału Konstytucyjnego, w: Reddite ergo quae sunt Caesaris Caesari et quae sunt Dei Deo. Księga Jubileuszowa dedykowana Księdzu Profesorowi Józefowi Krukowskiemu z okazji 50-lecia pracy naukowej, red. M. Sitarz, P. Stanisławski, H. Stawniak, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2014, s. 699-721.
- DOE NORMAN, Religion and public schools in the states of the European Union – a juridical overview, w: Religion in public education, ed. G. Robbers, European Consortium for Church and State Research, Trier 2011, s. 29-38.
- DROZDOWSKI MAREK, Prawnoustrojowe podstawy funkcjonowania, organizacja oraz zadania samorządu terytorialnego w Finlandii, w: Współdziałanie admini-

- stracji rządowej i samorządowej w Unii Europejskiej. Konferencja absolwentów XVII Promocji Andrzej Frycz Modrzewski (2007-2009), red. M. Kulesza, M. Sankowicz, Krajowa Szkoła Administracji Publicznej, Warszawa 2009, s. 98-112.
- DZIEWULAK DOBROMIR, *Systemy szkolne Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Żak, Warszawa 1997.
- GARLICKI LESZEK, Religia a szkoła publiczna (na tle aktualnego orzecznictwa strasburskiego), w: *Pro bono Reipublicae. Księga jubileuszowa Profesora Michała Pietrzaka*, red. P. Borecki, A. Czohara, T.J. Zieliński, LexisNexis, Warszawa 2009, s. 244-254.
- GROCHOLEWSKI ZENON, Prawo rodziców do religijnego i moralnego wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami, w: *Religia i etyka w edukacji publicznej*, red. J. Krukowski, P. Sobczyk, M. Poniatowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2014, s. 11-26.
- HEIKKILÄ MARKKU, KNUUTILA JYRKI, SCHEININ MARTIN, State and Church in Finland, w: *State and Church in the European Union*, ed. G. Robbers, Nomos, Baden-Baden 2005, s. 519-536.
- KOTIRANTA MATTI, Religious education in Finland, w: *Religion in public education*, ed. G. Robbers, European Consortium for Church and State Research, Trier 2011, s. 139-154.
- KRUKOWSKI JÓZEF, Kościelne prawo publiczne. Prawo konkordatowe, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2013.
- KRUKOWSKI JÓZEF, Religia w edukacji publicznej w państwach Unii Europejskiej. Panorama systemów, w: *Religia i etyka w edukacji publicznej*, red. J. Krukowski, P. Sobczyk, M. Poniatowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2014, s. 27-54.
- MIZERSKI RAFAŁ, Doktryna „margin of appreciation” („marge d’appréciation”) – między konieczną elastycznością a niebezpiecznym relatywizmem europejskiego systemu ochrony praw człowieka, w: *Człowiek a tożsamość w procesie integracji Europy*, red. B. Sitek, G. Dammacco, J.J. Szczerbowski [i in.], Wydawnictwo UWM, Olsztyn 2004, s. 347-355.
- ORZESZYNA KRZYSZTOF, Podstawy relacji między państwem a Kościołami w konstytucjach państw członkowskich i traktatach Unii Europejskiej, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007.
- RYYNÄNEN AIMO, Samorząd w Finlandii a Europejska Karta Samorządu Lokalnego, w: *Statuty jednostek samorządu terytorialnego. Regulacje europejskie i amerykańskie. Local government charters. European and American regulations*, red. W. Kisiel, Zakamycze, Kraków 2005, s. 193-208.
- SERZHANOVA VIKTORIYA, Kościoły w Finlandii, *Studia z Prawa Wyznaniowego* t. 10 (2007), s. 71-88.
- STANISZ PIOTR, Symbole religijne w szkole publicznej, w: *Religia i etyka w edukacji publicznej*, red. J. Krukowski, P. Sobczyk, M. Poniatowski, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2014, s. 143-167.
- TYRAWA DOMINIK, Samorząd terytorialny w Republice Finlandii, w: *Samorząd terytorialny w państwach Unii Europejskiej*, red. M. Czuryk, M. Karpiuk, J. Kostrubiec, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2015, s. 203-216.

WARCHAŁOWSKI KRZYSZTOF, Prawo do wolności myśli, sumienia i religii w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 2004.

Edukacja religijna w szkołach publicznych w Finlandii

Streszczenie

Niniejsza publikacja prezentuje model edukacji religijnej w szkołach publicznych w Finlandii. Edukacja ta ma charakter obligatoryjny, „słabo wyznaniowy” i ukierunkowana jest na wyznania chrześcijańskie. Nauczanie religii lub etyki tworzy integralną część przebiegu procesu nauczania, które włączone jest w ramowe cele szkoły. W fińskich szkołach nie zdecydowano się na wprowadzenie modelu edukacji religijnej, który łączyłby w sobie nauczanie o religiach. Przyjęcie przez fińskiego prawodawcę zasady, że każdy powinien mieć prawo uczęszczania na lekcje wyznawanej religii prowadzi do powstawania zagadnień problemowych, które zostały wskazane w niniejszym artykule. Ponadto, w publikacji wskazano relacje państwo–Kościół, gdyż wywierają one bezpośredni wpływ na zasady tej edukacji oraz wskazano, że edukacja w Finlandii należy do zadań z zakresu administracji publicznej i finansowana jest ze środków publicznych.

Słowa kluczowe: szkoła, religia, etyka, pluralizm

Religious Education in Public Schools in Finland

Summary

The paper presents a model of religious education in public schools in the Republic of Finland. The education there is mandatory, but its character is “slightly religious” and is focused on the Christian religion. The teaching of religion or ethics forms an integral part of the learning process, which is included in the framework objectives of the school. It should be noted, that there was decided not to introduce a model of religious education, which would contain teaching about various religions. However, the Finnish legislature adopted the rule that everyone should have the right to attend religion lessons, according to their own faith. This was the basis to identify problematic issues presented in the article. In addition, the Author would like to explain the relationship between state and Church, because it has a direct impact on the teaching principles of religious education. Also, it should be noted that the education in Finland is one of the tasks in the field of public administration and is financed from public funds.

Key words: school, religion, ethics, pluralism

Information about Author: MAŁGORZATA CZURYK Ph.D., Professor – Head of Department of Labor Law and Social Security, Faculty of Law and Administration at University of Warmia and Mazury in Olsztyn, ul. K. Obitza 1, 10-725 Olsztyn, Poland; e-mail: czuryk@interia.pl

